

GYÓRFI TAMÁS: A KORTÁRS JOGPOZITIVIZMUS PERSPEKTÍVÁI

Kutatási záróbeszámoló

TARTALOM

1.A kutatás háttere.....	1
2.A Hart utáni mainstream angolszász jogelmélet recepciója.....	2
3.A kutatás főbb eredményei.....	2
a.A jogpozitivizmus téziseinek tisztázása.....	2
b.A normativitás problémája.....	3
c.A normatív pozitívizmus	4
4.A kutatás eredményeinek közzététele.....	5
5.Függelék.....	6

1. A KUTATÁS HÁTTERE

Az a gondolat, hogy a jog emberi tevékenység eredménye, s emberi akarat függvénye, ugyan talán mindig is jelen volt az emberi gondolkodásban, s ilyen értelemben nem teljesen indokolatlan az a vélekedés, hogy a jogelméleti gondolkodás történetét a természetjogtan és a jogpozitivizmus örök küzdelmeként írjuk le, szűkebb értelemben a jogpozitivizmus pusztán a 19 században vált a jogelméleti gondolkodás egyik domináns irányzatává. Angliában Jeremy Bentham és John Austin neve, Németországban az ún. fogalmi jogtudomány, a Begriffsjurisprudenz fémjelezte a pozitívizmus előretörését és fénykorát. A 20. században azonban a pozitívizmus a támadások keresztüzébe került: a szabadjogi mozgalom és a jogi realizmus elsősorban a pozitívizmus jogalkalmazásra vonatkozó nézeteit tartotta naivnak és elhibázottnak, a természetjogi gondolkodás a II. világháború borzalmainak fényében az irányzat érvényességelméletét kérdőjelezte meg, míg a szociológiai indíttatású vagy érzékenységű jogelméletek azt kifogásolták, hogy a pozitivisták nem fordítanak figyelmet a jog tényleges társadalmi érvényesülésére. A század második harmadában Hebert Hart angol jogbölcselelő immár joggal gondolhatta azt, hogy a pozitívizmus egy defenzívába szoruló, és megmentésre váró jogelméleti irányzat. Hart úgy gondolta azonban, hogy a jogpozitivisták hagyomány olyan belátásokkal gazdagította a jogra vonatkozó ismereteinket, amelyeket érdemes megmenteni. Úgy vélte, a pozitívizmus térvésztségének az volt a legfontosabb oka, hogy azt egy sor olyan, valóban tarthatatlan, vagy nem túl vonzó nézettel azonosították, melyet mértékadó pozitivisták gondolkodók soha nem vallottak, vagy ha vallottak is, azok nem kapcsolódnak szükségszerűen a pozitívizmus lényegét képező tézisekhez. Mára klasszikussá vált műve, *A jog fogalma* jelentős szerepet játszott abban, hogy a pozitívizmusnak ismét komoly pozíciói lettek a jogelméletben. Kutatásunknak az volt a célja, hogy az angolszász jogpozitivizmus Hart utáni történetét és törekvéseit feldolgozza, és mérlegre tegye e törekvések sikerét.

2. A HART UTÁNI *MAINSTREAM* ANGOLSZÁSZ JOGELMÉLET RECEPCIÓJA

Kutatásunk során szembe kellett néznünk azzal a ténnyel, hogy a magyar jogbölcseleti gondolkodásba a kortárs angolszász jogelmélet, vagy pontosabban a Hart nyomain járó, megítélésünk szerint *mainstream*nek tekinthető irányzat probléma-horizontja, tematikája ez idáig igen kevésbé épült be. A vonatkozó hazai irodalom szórványosan és nem ritkán torzan mutatja be ezeket a törekvéseket. Kutatásunk első fázisában éppen ezért e jogelméleti hagyomány törekvéseinek pontosabb feltérképezésére és fő szerzőinek recipiálására tettünk kísérletet. Ennek a munkának a legfontosabb eredménye, egy, *A Hart utáni jogelmélet alapproblémái* címet viselő szöveggyűjtemény, melynek létrehozásában a jelen kutatás résztvevői fordítói, kontrollfordítói, tanulmányírói, vagy szerkesztői funkcióban működtek közre. Ugyancsak e munkának az eredménye egy Joseph Razról szóló tankönyvfejezet, mely magyar nyelven először adott képet a Hart utáni pozitívizmus legjelentősebb alakjának munkásságáról.

Vonatkozó publikációk:

Győrfi Tamás (szerk.): *A Hart utáni jogelmélet alapproblémái*. (társszerk.: Bódig Mátyás és Szabó Miklós) Doktori Tankönyvek sorozat 1. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2004. 457 p.

Győrfi Tamás: Joseph Raz. In: Szabó Miklós (szerk.): *Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 1999. 203-215. p. Második, bővített és javított kiadás: 2004. 273-284. p.

Győrfi Tamás: Ronald Dworkin. In: Szabó Miklós (szerk.): *Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 1999. 217-229. p. Második, bővített és javított kiadás: 2004. 261-272. p.

3. A KUTATÁS FŐBB EREDMÉNYEI

a. A jogpozitívizmus téziseinek tisztázása

Munkánk során Herbert Hart módszerét követve megkíséreltünk arra a kérdésre választ találni, hogy a pozitívizmussal összefüggésbe hozott jogelméleti tézisek mennyiben jellemzik valójában az irányzatot, mi az, ami szükséges alkotórésze ennek az elméletnek, s mely tézisek azok, melyek csak esetlegesen, vagy egyáltalán nem kapcsolódnak a pozitívizmus legfontosabb belátásaihoz. Ez a tisztázó munka elsősorban a kutatás első fázisát jellemezte. Különösen nagy figyelmet fordítottunk arra, hogy a jog és az erkölcs közötti kapcsolat természetét feltárjuk, ugyanis igen sok szerző szerint éppen az ún. szeparabilitási tézis, vagyis az a tézis, hogy a jog és az erkölcs között nincsen szükségszerű fogalmi kapcsolat, képezi a pozitívista pozíció magját. E tárgyban következtetésünk az volt, hogy az a tézis, mely a legnagyobb eséllyel pályázhat arra, hogy a pozitívista elméletek közös nevezője legyen, a társadalmi tények tézise. (*A társadalmi tények tézise*: Minden jogrendszerben van valamilyen *k* kritérium, mely meghatározza a többi jogi norma érvényességi feltételeit, s ennek a kritériumnak a létezése társadalmi tények kérdése.) Ebből három további következtetésre jutottunk. (1) A pozitivisták joggal hivatkozhatnak arra, hogy az irányzatot alaptalanul vádolják egy sor olyan tétellel, amely nincs szükségszerű logikai kapcsolatban a pozitívizmus legfontosabb tézisével. Például a társadalmi tények tézise nem von maga után

szükségszerűen semmilyen jogalkalmazás-elméleti álláspontot. Így, még ha ezek a további tézisek hibásak is, ebből önmagában nem következik a pozitívizmus egészének kudarca. (2) Másfelől viszont a tézisek elválasztásának stratégiája azzal a veszéllyel jár, hogy a jogpozitívizmus egy olyan tézisére redukálódik, mely ha igaz is, nem túl informatív, mivel a jogelmélet legfontosabb problémáinak csak egy kis szeletét érinti. Azok a jogpozitivisták, például John Gardner, akik ezt az utat járják, viszont azt a veszélyt idézik fel, hogy a pozitívizmus megszűnik olyan irányzat lenni, mely döntő módon képes a jogelméleti diskurzust formálni és orientálni. (3) Amennyiben egy ennél tartalmasabb elméletet várunk a pozitívizmustól, úgy találjuk, hogy a pozitívista szerzők között igen éles frontvonalak húzódnak, s ezen a szinten már megbomlik az irányzat egysége. Kutatásunkban megpróbáltuk bemutatni a mai pozitívizmuson belül meglévő legfontosabb törésvonalakat, s értékelni az egyes álláspontok mellett felhozott érveket.

Vonatkozó publikációk:

GYÓRFI Tamás: A jogpozitívizmus: áttekintés. In: Gyórfi Tamás: *A kortárs jogpozitívizmus perspektívái*. Miskolc: Bíbor, 2006. 11-30. p.

GYÓRFI Tamás: Herbert Hart és a kortárs jogpozitívizmus állapota. In: Gyórfi Tamás: *A kortárs jogpozitívizmus perspektívái*. Miskolc: Bíbor, 2006. 31-38. p.

GYÓRFI Tamás: Jog és erkölcs kapcsolata a pozitívista jogelméletekben. In: Gyórfi Tamás: *A kortárs jogpozitívizmus perspektívái*. Miskolc: Bíbor, 2006. 39-72. p.

b. A normativitás problémája

A jog olyan társadalmi intézmény, mely kötelezettségeket támaszt címzettjeivel szemben. A jogelmélet egyik fontos feladata, hogy tisztázza ennek a kötelezettségnek a természetét. Tisztán pszichológiai kényszert érzünk akkor, amikor jogi kötelezettség terhel bennünket? Vagy a szankció csupán a magatartás ára, amit meg kell fizetünk? Netán erkölcsi kötelezettségeket keletkeztet a jog? Esetleg a jogi kötelezettség egy, a fenti alternatívákra nem visszavezethető *sui generis* kötelezettség? Ebben áll a normativitás-probléma lényege. Kutatásunk egyik tézise, hogy azok a jogpozitívista elméletek, melyek megpróbáltak a tisztán leíró metodológia keretei között maradni, nem voltak képesek adekvát választ adni a normativitás problémájára. Álláspontunk szerint ugyanis a jog erkölcsi igényeket támaszt a címzettjeivel szemben, s ezeknek az erkölcsi igényeknek a feltételrendszeréről nem adhatunk számot egy tisztán leíró elmélet keretén belül. Úgy véljük, a 20. századi jogpozitívista gondolkodás két legbefolyásosabb alakja, Hans Kelsen és Herbert Hart, más-más okok miatt, de kudarcot vallott a normativitás problémájának a megválaszolásában, s e kérdésre Hart olyan követőinek, mint Jules Coleman, vagy Joseph Raz sem sikerült meggyőzőbb választ találni.

Azzal az állítással, hogy a jog erkölcsi igényeket támaszt, nem tisztáztuk még ezen erkölcsi igény karakterét. E téren megpróbáltuk védelmünkbe venni Joseph Raz elméletét, akinek álláspontja szerint a jog autoritásigényt támaszt a címzettjeivel szemben. Ez azt jelenti, hogy a jog azzal az igénnyel lép fel, hogy utasításai sajátos szerepet töltsenek be a címzettek gyakorlati döntéseikben: a jog azzal az igénnyel lép fel, hogy a címzettek tekintsék tartalom-független indoknak a jogszabályokat, s olyan erős indokoknak, mely tipikus esetben a címzettek indokai elébe vágnak abban az esetben, ha azok ütköznek más indokokkal. Éppen ezért kutatásunkban kiemelt szerepet kapott az autoritás fogalmának elemzése.

Míg a jog erkölcsi igényeinek tisztázásánál védelmünkbe vettük Raz autoritáselméletét más megközelítésekkel, elsősorban Philip Soper elméletével szemben, addig az autoritás funkciójára és igazolási feltételeire vonatkozóan kritika alá vontuk ezt az elméletet. Amellett érvelünk, hogy az autoritás funkciójáról a Raz által hangsúlyozott ún. szolgálatteljesítő funkcionál jobban számot tud adni az az álláspont, amit az autoritás döntőbírói felfogásának nevezhetünk.

Vonatkozó publikációk:

GYÓRFI Tamás: A jog normativitása. In: Gyórfi Tamás: *A kortárs jogpozitívizmus perspektívái*. Miskolc: Bíbor, 2006. 73-98. p.

GYÓRFI Tamás: A jog normativitása Hans Kelsen és Herbert Hart elméletében. In: Gyórfi Tamás: *A kortárs jogpozitívizmus perspektívái*. Miskolc: Bíbor, 2006. 99-128. p.

GYÓRFI Tamás: A jog autoritása és funkciói. In: Gyórfi Tamás: *A kortárs jogpozitívizmus perspektívái*. Miskolc: Bíbor, 2006. 173-204. p.

HEGYI Szabolcs: Az autoritás-probléma. In: Bódig – Gyórfi – Szabó: *A Hart utáni jogelmélet alapproblémái*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2004. 271-286. p.

c. A normatív pozitívizmus

Mivel úgy találtuk, hogy a pozitívizmus leíró változatai nem képesek adekvát választ adni a normativitás kérdésére, ezért különös figyelmet fordítottunk azokra az elméletekre, melyek normatív (erkölcsi és politikai filozófiai) érveket vonultatnak fel amellet az álláspont mellett, hogy a jog érvényességi kritériumának miért kell bizonyos értelemben függetlennek lennie az erkölctől. Ezt az álláspontot szokták normatív pozitívizmusnak nevezni. A normatív pozitívizmus azonban nemcsak amellet kötelezte el magát, hogy a jog érvényességi kritériuma független legyen az erkölctől, hanem amellet is, hogy az ilyen módon érvényesnek tekintett normák meghatározó szerepet kapjanak a jogi érvelésben. Más szóval létezik egyfajta affinitás a normatív pozitívizmus és a szabályalapú döntéshozás között. Éppen ezért kutatásunkban fontos szerepet kapott a szabályok fogalmi elemzése, és a szabályalapú döntéshozatal melletti érvek feltárása. Tézisünk az, hogy a szabályalapú döntéshozatal mellet nem a kiszámíthatóság adja a legerősebb érvet, s ezért a normatív pozitívizmust alábecsülték azok a kritikusok, akik pusztán a jogbiztonság előmozdítása miatt látták vonzónak ezt a pozíciót. Fontosabbnak tűnik számunkra az a szempont, hogy egy világnézetileg megosztott társadalomban, John Rawls terminológiáját használva, az 'ésszerű pluralizmus' körülményei között az állam döntőbírói autoritása csak akkor lehet igazolt, ha az állampolgárok közötti együttműködést méltányos, mindenki számára hozzáférhető, bizonyos értelemben nyilvános szabályok vezérlik. Bár a nyilvános ésszerűség fogalmának számos értelmezése van, s ezek közül nem mind áll összefüggésben a szabályalapú döntéshozatallal és a normatív pozitívizmussal, amellet érvelünk, hogy a nyilvános ésszerűség bizonyos felfogásai adják a normatív pozitívizmus legvonzóbb értelmezését.

Vonatkozó publikációk:

HEGYI Szabolcs: A szabályfogalom jogelméleti jelentősége. In: Szabó Miklós (szerk.): *Regula Juris. Szabály és/vagy norma a jogelméletben*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2004. 83-92. p.

Gyórfi Tamás: Semlegesség, nyilvános igazolás és deliberatív demokrácia. In: H. Szilágyi István –

Paksy Máté (szerk.): *Ius unum, lex multiplex. Liber Amicorum Péteri Zoltán*. Szent István Társulat, Budapest, 2005. 311-330. p.

Győrfi Tamás: A szabályalapú döntéshozatal erényei és a normatív pozitívizmus. In: Győrfi Tamás: *A kortárs jogpozitívizmus perspektívái*. Miskolc: Bíbor, 2006. 129-152. p.

Győrfi Tamás: A jog autoritása az 'ésszerű pluralizmus' körülményei között. In: Győrfi Tamás: *A kortárs jogpozitívizmus perspektívái*. Miskolc: Bíbor, 2006. 153-172. p.

Győrfi Tamás: A jog autoritása és funkciói. In: Győrfi Tamás: *A kortárs jogpozitívizmus perspektívái*. Miskolc: Bíbor, 2006. 173-204. p.

Győrfi Tamás: The Jurisprudence of Reasons? The Dworkin-Schauer Debate. In: H. Szilágyi István – Paksy Máté (szerk.): *Varga Csaba emlékkönyv*. Szent István Társulat, Budapest, (előkészületben)

4. A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK KÖZZÉTÉTELE

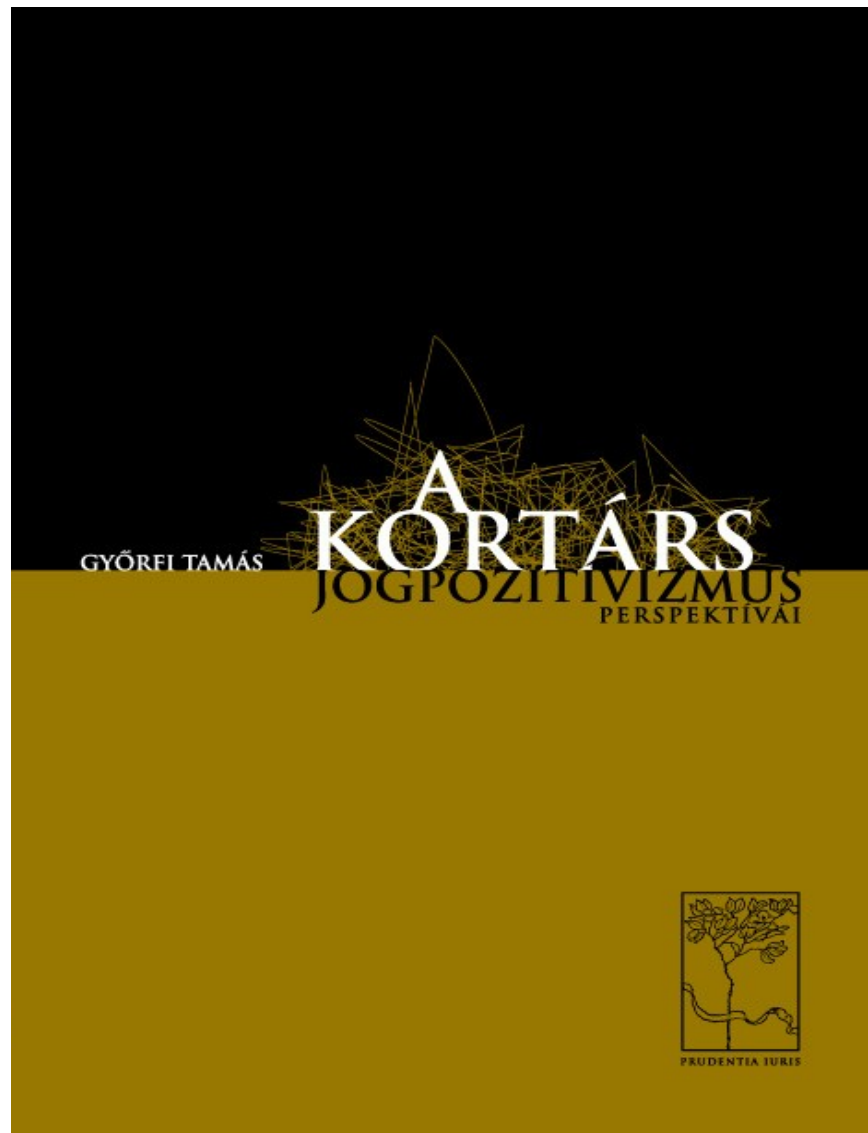
Kutatásunk eredményei első ízben legtöbbször konferencia-előadások formájában láttak napvilágot. A legfontosabb konferenciák, amelyeken kutatás témájába vágó előadást adtunk elő, a következők voltak:

GYŐRFI Tamás: A jog autoritása az 'ésszerű pluralizmus' körülményei között. Elhangzott: A jog, az állam és politika elmélete vagy bölcselete? Diszciplínáink elméleti-módszertani kérdései. Országos tudományos konferencia. Széchenyi István Egyetem, Jog- és Gazdaságtudományi Kar. Győr, 2004. szeptember 3-4.

GYŐRFI Tamás: A normativitás kérdése Kelsen tiszta jogtanában. Elhangzott: Tiszta jogtan - Tiszta jogtudomány. Hans Kelsen jogtudományának alapkérdései. Országos tudományos konferencia. ELTE ÁJK Budapest, 2005. június 8.

GYŐRFI Tamás: A politikai filozófiától a politikai filozófiáig. Jogelmélet és politikai filozófia viszonya a jogpozitívista gondolkodásban. Elhangzott: A jogelmélet, mint diszciplína. Szeged, 2006. február 3-4.

Ezen előadások kidolgozott szövegei, valamint a korábban külön megjelenő tanulmányok nagy része összefoglalva is megjelent egy önálló, a kutatási program címét viselő tanulmánykötetben.

5. FÜGGELÉK

1. ábra: Az OTKA támogatással megjelent könyv borítója